עקב

א. בפרשתנו[1] וואו משה רבינו דער־ציילט ווי ער איז אַרויף נעמען די לוחות פון דעם אויבערשטן, שטייט כמה פעמים דער לשון „לוחות האבנים", „לוחות הברית", ברענגט רש"י אַראָפּ דעם וואָרט „לחת" און איז מפרש: לחת כתיב ששתיהם שוות[2].

רש"י איז ניט מציין פון וועלכן פסוק ער איז מעתיק בפירושו דעם וואָרט לחת, נאָר פון דעם אָרט וואו רש"י האָט אַריינגעשטעלט דעם פירוש — צווישן פירושו אויף פסוק ט און פסוק יח — איז מובן, אַז פירושו איז אויף דעם וואָרט „לחת" וואָס שטייט צווישן די צוויי פסוקים

[און היות אַז איז די צווישנדיקע פסוקים וועלן דער וואָרט דערמאָנט אייניקע מאָל — בפסוק יו"ד „ויתן ה' אלי את שני לוחת האבנים כתובים גו'", בפסוק יא „ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לחת האבנים לחות הברית", בפסוק טו „ואפן וארד מן ההר גו' ושני לוחת הברית על שתי ידי", בפסוק יז „ואתפש בשני הלחת ואשלכם גו' ואשברם לעיניכם" — דאַרף מען זאָגן, אַז רש"י מיינט אַדער איינעם פון די פסוקים, אַדער דעם לשון „לוחת" וואָס שטייט חסר אין די אַלע פסוקים[3]]

אָבער ניט אויף די צוויי מאָל „לוחת" וועלכע שטייען חסר בתחלת פסוק ט: „בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית גו'", וואָרום דעם פירוש אויף „לוחת" זאָגט רש"י נאָך דעם פירוש אויף די וועלן „ואשב בהר" וועלכע שטייען שפעטער אין פסוק ט.

דאַרף מען פאָרשטיין: דעם פירוש, אַז פון „לחת" חסר לערנט מען אָפּ אַז „שתיהן שוות", האָט שוין רש"י געזאָגט פריער אין פ' תשא אויפן פסוק[4] „ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני שני לחת העדת לחת אבן" — „לחת כתיב שהיו שתיהן שוות"[5]; נאָר היות דער פריערדיקער פירוש שטייט בהפסק ריבוי פרשיות בתורה (מער ווי צוויי חומשים), חזר'ט רש"י איבער דעם פירוש נאכאמאָל בפרשתנו[6], ווי מען געפינט כמה פעמים כיו"ב בפירושו.

ס'איז אָבער ניט מובן, פאָרוואָס איז עס רש"י מפרש אויף אייניעם פון די (אַדער אַלע) שפעטערדיקע פסוקים (י, יא, טו, יז) אוּן ניט גלייך וואו „לוחת" חסר שטייט דאָ צום ערשטן מאָל (אין פסוק ט)?

---

1) ט, ט ואילך.

2) בתנחומא פרשתנו יו"ד „אמר רבי חנינא לחת כתיב שלא היו גדולים זה מזה אלא שניהם שוין והיתה פסולת שניהם כאחד". אמנם שם הוא בנוגע תיבת לחת הנאמרת להלן בלוחות שניות (י, א). ועד"ז מ"ש במדרש לק"ט שם „לוחות שיהו שניהם שוין" — קאי בלוחות שניות. וראה להלן סעיף ט' והערה 52; 54.

3) ואפילו תיבה זו שבפסוק יז. ואף ששם כתיב „הלחת", י"ל דלא איכפת לי' לרש"י מכיון שאינה מיסוד התיבה.

4) לא, יח.

5) ובתנחומא תשא טז „א"ר חנניא לחת כתיב לא זה גדול מזה". ועד"ז בשמו"ר פמ"א, ו (ר' חנינא — כבתנחומא פרשתנו שם).

6) משא"כ בפ' תשא לאח"ז — לב, טו־יט. ועד"ז שם לד, א־ד: שם, כח־ט (בנוגע לוחות השניות).

מ'קען ניט זאגן אז רש"י איז דאס מפרש דוקא בפסוק יא[7] (אדער יז) וואו עס פעלן אין וואָרט „לחת" ביידע וואו"ן[8], אויך דער וא"ו נאכן למ"ד — און ניט אין פסוק ט (און יו"ד) וואו עס שטייט „לוחת", מיט א וא"ו נאכן למ"ד — וואָרום צום תוכן הפירוש „לחת כתיב ששתיהם שוות" איז נוגע נאָר דער וא"ו וואס נאכן חי"ת, וואס ווען ער איז חסר ווערט דער וואָרט „לחת" נשתנה פון ל' רבים אויף ל' יחיד, משא"כ דער וא"ו וואס נאכן למ"ד איז אין דעם ענין גאָר־ניט משנה — אויך ווען לוחת כתיב (חסר וא"ו נאָר נאכן חי"ת) קען מען ארויסלערנען „ששתיהם שוות"[9].

ב. נאכמער: אויב רש"י דארף איבערחזרן דעם פירוש (פון פ' תשא) נאָר א לענגערן הפסק (צווישן חומש שמות און דברים) — האט ער דאס גע־דארפט מקדים זיין נאָר פריער (ניט בפרשתנו, עקב, נאָר) אין פ' ואתחנן[10], וואס אויך דאָרט שטייט (נאָר די עשרת הדברות) „לחת" חסר וא"ו: „ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי".

ובאמת שטעלט זיך די זעלבע תמי' אפילו בנוגע פירושו בפעם הא' אין ס' שמות — בפ' תשא: אויך דאָרט איז דאס ניט דעם ערשטן מאָל וואו עס שטייט „לחת" חסר, נאָר דאס שטייט שוין פריער אין פ' משפטים[11]: „ואתנה לך את לחת האבן גו", לחת כתיב חסר (ביידע וויי"ן), פונקט ווי אין פ' תשא — איז פאָרוואס איז רש"י דאס ניט מפרש אין פרשת משפטים, וואו עס שטייט צום ערשטן מאָל לחת חסר, נאָר ער וואָרט ביז פ' תשא[12]?

ג. בפשטות וואלט מען געקענט פאָרענטפערן ע"פ הידוע[13], אז דער ענין פון מלא וחסר כשלעצמו איז ניט קיין דבר הקשה אין פשוטו של מקרא, וואס רש"י זאָל עס מוזן פאָרענטפערן (וכד־מוכח דערפון וואס ע"פ רוב שטעלט זיך ניט רש"י אויף מלא וחסר שבכתובים). און דאס וואס רש"י באָוואָרנט עס יע בפרשתנו, איז ווייל אין דעם זעלבן פסוק (יא) איז די תורה משנה בזה אחר זה: „את שני לחת האבנים לחות הברית" — פריער חסר (לגמרי) און דערנאָך גלייך מלא (מיטן צווייטן וא"ו). דערי־בער איז רש"י מפרש אז דער פסוק

---

7) כ"ה גם במשכיל לדוד לפרש"י — ראה לקמן הערה 14.

8) בדפוסים וכת"י דפרש"י זה (ועד"ז בפרש"י תשא) — שינויים בהד"ה דפרש"י זה: בדפוס ראשון ושני (ועוד) ובכמה כת"י (שתח"י), הד"ה דפרש"י הוא „לוחות" (מלא ב' ווי"ן), בכמה כת"י (שתח"י) ודפוסים הד"ה הוא „לוחת", ובדפוסים הנפוצים — „לחת": וכן יש שינויים בפנים פירושו: בדפוס א' (ועוד) ובכמה כת"י „לוחת כתיב", בדפוס שני וכמה כת"י „לחת כתיב" (כבדפוסים הנפוצים).

9) וכמ"ש בס' זכרון כאן (ובפ' תשא ועוד).

10) ה, יט.

11) כד, יב.

12) לכאורה יש לומר שהדיוק והקושי בהפסוק (בפ' תשא ובפרשתנו) הוא לא (רק) „לחת" חסר כשלעצמו כ"א (גם —) לפי שיש סתירה בהכתוב דנאמר „שני" ואח"כ „לחת" דמשמע אחד (כמ"ש בדבק סוב (ועוד) בפ' תשא שם), משא"כ בפ' משפטים שלא נאמר „שני" כ"א „ואתנה לך את לחת האבן" (וגם אין ידוע מפסוקים לפנ"ז דהוי שני לחות) לכן לא פרש"י כלום (ולכן לא פירשו גם כאן בפסוק ס, דלא נאמר שם שני לחת).

אבל מזה שרש"י בתשא וכן בפרשתנו לא העתיק בהד"ה שני לחת, כ"א „לחת" לבד, משמע, שבא לפרש „לחת חסר" כשלעצמו (ובפרט בפרשתנו דנאמר בפסוק ס „לוחות האבנים" — לא שייך לתר"כ כן).

13) ראה גו"א לפרש"י בראשית א, יד. וראה גם משכיל לדוד כאן (ובכ"מ). וכ"ה בכמה מפרשי רש"י. וראה כללי רש"י (קה"ת תש"מ) פי"ג (בהוצאת תנש"א — פי"ד). וש"נ.

קומט דערמיט מדגיש זיין דעם חסר: „לחת כתיב ששתיהם שוות"[14].

און דערפאַר איז דאָס רש"י ניט מפרש בפסוק ט בפרשתנו „בעלותי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית" ווייל דאָרטן איז ביידע מאָל „לוחת" חסר כתיב; און אויך ניט פריער בפ' ואתחנן (וואו עס שטייט „ויכתבם על שני לחת אבנים") און אין פ' משפטים (פאַר פ' תשא) — היות אַז אין די ערטער שטייט דער וואָרט בלויז איין מאָל, ס'איז ניטאָ קיין שינוי אין זעלבן פסוק.

דאָס איז אָבער ניט קיין ביאור מספיק, וואָרום:

א) אין פ' תשא, כאָטש דאָרט שטייט אין פסוק צוויי מאָל „לחת העדות לחת אבן", זיינען אָבער ביידע חסר, ובמילא איז ניטאָ קיין שינוי אין פסוק לשם הדגשה — און פונדעסטוועגן איז עס רש"י יע מפרש דאָרט.

ב) בכל אופן קען מען די שאלה פרעגן בפרשתנו בנוגע די פסוקים עצמם: פאַרוואָס איז דער פסוק משנה ומרמז דעם ענין פון „שתיהם שוות" דוקא אין דעם שפעטערדיקן פסוק (יא), און ניט אין דעם פריערדיקן פסוק (ט), וואו עס שטייט צוויי מאָל דער זעלבער וואָרט?

[ועפ"ז איז מובן, אַז די שאלות הנ"ל קען מען ניט פאַרענטפערן דערמיט וואָס עס זיינען דאָ כו"כ דעות ושיטות שונות אין דער מסורה פון חסרות ויתי־רות[15], והיינו[16] אַז לויט דעת רש"י איז די מסורה אין פ' תשא באופן אַז ס'שטייט איין מאָל מלא („לחות") און איין מאָל חסר („לחת") (ניט[17] ווי לפנינו[18]): און בפרשתנו, ווידער, איז שיטת רש"י אַז (פאַר די ווערטער „ואשב בהר") שטייט ביידע מאָל „לחת" חסר

— וואָרום[19] סייוועל בלייבט די שאלה אינעם פסוק גופא (כנ"ל) — פאַרוואָס איז די תורה משנה דוקא אין פסוק יא (ועד"ז בפ' תשא) כדי מדגיש זיין „לחת חסר כתיב ששתיהם שוות", און ניט אין פריערדיקן פסוק ט, וואו עס שטייט דער זעלבער לשון „לוחת האבנים לוחת הב־רית"].

ד. וועט מען דאָס פאַרשטיין בהקדם אַ דיוק אין לשון רש"י בפירושיו על

---

14) גם במשכיל לדוד כתב שכוונת רש"י ל„לחת" שבפסוק יא. אבל — מפני דהפסוק מיותר (ועד"ז פי' בפ' תשא). אבל צע"ק לומר, דיתור כל הפסוק בא רק לדרשא על תיבת „לחת". ואכ"מ.

15) ראה לדוגמא מנחת שי ח"ש כה, ו (וש"נ). תרומה כה, כב. בלק כג, ט. ועוד.

16) ובפרט דאנו לא בקיאין בחסרות ויתרות — קדושין ל, סע"א. וכ"ה ברמ"א או"ח סקמ"ג ס"ד. וראה נ"כ שם.

17) וע"ד פרש"י ח"ש ותרומה שם: דברים (א, יג) — שהוא לא כבמסורה שלנו (ראה מנחת שי שם).

18) וכ"ה (כלפנינו) גם במסורה ובמנחת שי תשא שם.

19) נוסף על העיקר שדוחק גדול לומר כן (מבלי כל מקור), מכיון שברש"י אין רמז ע"ז". ובפרט שבמסורה ומנחת שי שאסף מכו"כ ספרים ונוסחאות לא הביא שינויים בפ' תשא (וכבהערה הקודמת).

---

*) ועד"ז בפ' נשא ז, א „כלת כתיב" לג' דפוס ראשון, שני וכמה כת"י רש"י (שתת"י). וע"פ פירוש הריב"א וצידה לדרך בפרש"י. וראה מנחת שי שם.

*) משא"כ בפרש"י ח"ש, תרומה ודברים שם (ועוד) — הרי מפורש כן בפרש"י (וראה קושיות המפרשים שם. וי"ל ע"פ מנחת שי פ' בלק שם. ואכ"מ).

התורה בענין חסר (ויתיר), וואס מען געפינט אין דעם שינויים:

אמאל זאגט רש"י „חסר וי"ו[20], „חסר כתיב"[21] וכיו"ב[22], און בכמה מקומות ברענגט רש"י בלויז דעם וואָרט ווי ער שטייט געשריבן אין פסוק און זאגט ניט „חסר וי"ו" אדער „חסר כתיב" וכיו"ב[23], וכבפרשתנו[24]: „לחת כתיב".

און וויבאלד אז לשונו של רש"י איז דאך מדויק, איז מובן אז אויך די שינויים הנ"ל אין ל' רש"י זיינען בכוונה ובדיוק; ובפרט אז דאס זיינען שינויים וועלכע מען געפינט בכו"כ מקומות בפירושו על התורה, אמאל באופן הא' און אמאל באופן הב'.

ה. ויש לומר די הסברה אין דעם — ע"פ תוספת ביאור אין דעם כלל הנ"ל (ריש סעיף ג), אז דער שינוי פון חסירות ויתירות כשלעצמו איז ניט קיין שוועריקייט אין פשוטו של מקרא — אזא וועלכע רש"י מוז באוואָרענען לבן חמש למקרא[25] [נאָר — וועז עס איז פאָראן אז אַנדער שוועריקייט אין פשוטו של מקרא און עס וועלט פאָרענטפערט לויט דעם ביאור אין דעם חסר ויתיר, דאמאלס ברענגט עס רש"י ומבאר[26].

אבער דער כלל, איז נאָר אין א פאל וועז עס איז ניטא קיין קשיא וסתירה אין דעם חסר או יתיר עצמו (עס איז נאָר א שאלה פון „מאי טעמא" חסר או יתיר); משא"כ אין פאל וועז מצד תוכן הכ־ תובים האט דער וואָרט געדאָרפט שטיין בדוקא מלא און ניט חסר (או להיפך) — דעמאלט שטעלט זיך רש"י אויף דעם.

והטעם: דער שינוי פון מלא וחסר איז ניט ווי א באַזונדער ענין אין תורה, וואס האט ניט קיין שייכות צום לערנען „פשוטו של מקרא" (און בלויז בשעת הצורך באַנוצט זיך רש"י מיט חסר ויתיר אויף צו פאָרענטפערן אן ענין אין פשש"מ, בדוגמא ווי ער באַנוצט זיך מיט אן „אגדה המיישבת דברי המקרא"[27]);

אויך אין פשוטו של מקרא איז מובן אז מלא און חסר אין א וואָרט פון תורה איז ניט סתם אן ענין אינעם אופן הכתיבה פון דעם וואָרט בתורה, נאָר דאס איז נוגע צום תוכן הכתיבה והכתוב[28]. ד. ה. דער שינוי פון מלא או חסר וכיו"ב

---

20) בראשית א, יד. שם, כח. ח"ש כג, טז. שמות ג, סו. משפטים כג, ב (חסר י'. וראה שם לפנ"ז: על ריב על רב). אמור כג, מ. נשא ז, יס (חסר יוד). שלח סו, כד (חסר א'). דברים א, יג.

21) ח"ש כג, י (כתיב חסר). כה, ו. בלק כב, ה.

22) נח ס, יב: נכתב חסר; תולדות כה, כד (וישב לח, כז): חסר (סתם); ויקהל לה, כז: נחסרה אות כו' (אלא שמסיים ג"כ „והנשאם כתיב" — כבמקומות שבהערה הבאה).

23) בראשית א, כא. ו, ב. נח ח, כא. לך יד, יד. וירא יח, א. יס, א. ח"ש כד, לס. תשא לא, יח*. (נשא ז, א**). דברים ב, לג. ואתחנן ו, ט.

24) ובפ' תשא (אבל להעיר, שבא' מכת"י רש"י (שתח"י) תשא שם: „חסר כתיב").

---

*) כ"ה בדפוס ראשון (ככלתו כתיב). ועוד. וראה לקמן ע' 59 בהרשימה הערה 3.

**) ראה לעיל שוה"ג להערה 17.

25) וע"ד הענין ד„ניקוד" על תיבות, שאין מוכרח לפרשו בפשש"מ — ראה לקו"ש חי"ז ע' 112 ואילך. ס' כללי רש"י שם פי"ג (בסופו) (בהוצאת תנש"א — פי"ד אות 11 ואילך).

26) ראה לקו"ש חי"ח ע' 77. ובכ"מ.

27) בל' רש"י בראשית ג, ח.

28) ובפרט בימיהם ש„לא היו הנקודות ... כתובים", דה„חומשי" שלהם היו כתיקון ס"ת ממש בלי נקודות כו" (ל' אדה"ז בהל' ת"ת שלו פ"א ס"א ובקו"א שם סק"ב. וראה פרישה יו"ד סע"ר סק"ח. לקו"ש חט"ז ע' 423 והערה 10), הרי נוגע עוד יותר הענין דחסר ומלא להבנת התיבות.

ווייזט אויף אַ שינוי אין דעם תוכן התיבה אַדער הכתוב.

ס'איז נאָר וואָס דער ביאור וטעם, אין וואָס עס דריקט זיך אויס דער חסר (אַדער מלא), איז ניט אַן ענין וואָס פאַרט זיך אינעם לימוד פון פשוטו של מקרא, נאָר דאָס געהערט צו די אַנדערע אופני לימוד התורה.

און דעריבער, בשעת אַז מצד תוכן הכתוב וואָלט געדאַרפט שטיין בדוקא מלא און עס שטייט חסר — ווייל מצד תוכן הכתוב דאַרף אויסקומען אַז דאָרט איז ניטאָ קיין חסרון — מוז רש"י פאָרנעמען די קשיא (פון בן חמש למקרא), הלמאי שטייט עס „חסר".

ו. מהדוגמאות לזה:

א) אין ערשטן אָרט וואו רש"י איז מפרש דעם ענין פון „חסר"[29]: „יהי מארת ברקיע השמים גו", זאָגט רש"י „חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה כו":

דער תוכן פון די פסוקים (וועלכע רעדן וועגן די זאָכן וואָס דער אויבערשטער האָט באַשאַפן בששת ימי בראשית) באַשטייט, אין אַרויסבערענגען די מעלה פון די זאָכן וועלכע דער אויבערשטער האָט באַשאַפן; ובפרט ובמיוחד דער תוכן פון בריאת המאורות, ווי דער פסוק איז מסיים דאָרט[30] (ובכל מעשה בראשית[31]) „וירא אלקים כי טוב"[32] — האָט דאָך געדאַרפט שטיין מאורות מלא (מיט איין וא"ו לכה"פ, ווי בפסוק שלאח"ז), אויף מדגיש זיין[33] די שלימות שבזה[34].

ב) אין פ' נח[35], נאָכן מבול, וואו דער פסוק זאָגט „וירח ה' את ריח הניחוח ויאמר ה' אל לבו לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא אסף עוד להכות גו'", איז רש"י מפרש: „מנעריו כתיב משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע" —

וויבאַלד דער פסוק גיט דעם טעם אויף „לא אוסיף לקלל עוד" — „כי יצר לב האדם רע מנעריו", פאַרוואָס שטייט עס חסר, אַן ענין של חסרון אין „נעריו", כאילו אַז „יצר לב האדם" איז ניט רע ממש „מנעוריו", נאָר ערשט שפעטער — היפך תוכן הכתוב[36]?

---

29) בראשית א, יד.

30) א, יח. וראה שם א, ד: וירא אלקים את האור כי טוב.

31) א, י (בשייכות ליום ב'); יב; כא; כה.

32) ועוד יותר — בסיום כל מעשה בראשית, נאמר (שם, לא) „והנה טוב מאד".

33) וראה באו"א — גו"א ומשכיל לדוד לפרש"י (א, יד).

34) ואף שבריבוי פעמים לא פירש רש"י החסר גם במעשה בראשית, וכמו „בקר" (א, ה)• דכתיב חסר, הרי מובן דגם כאשר מפרש „חסר" לפי שסותר לתוכן התיבה או הכתוב וכיו"ב (כנ"ל בפנים) — היינו רק באם ע"פ דקדוק צ"ל מלא, וכמו „מאורות" ל' רבים (ראה משכיל לדוד שם עד"ז), משא"כ „בקר" וכיו"ב שנכתב במקרא תמיד חסר. ועד"ז יש לפרש בשאר הדוגמאות דלקמן בפנים ובהערות.

ולהעיר מרש"י לך טז, ה „כל בינך שבמקרא חסר וזה מלא". ומזה מוכח, דכ"מ שפרש"י „חסר", אף ש"ל שמפרשו גם מחמת השינוי מן הרגיל — אין זה כל הטעם, דאל"כ — הי' כותב כן מפורש, וכנפ' לך שם.

35) ח, כא.

36) ראה משכיל לדוד שם — באו"א.

•) ועד"ז „אלקים" בלא ו' (א, א), **שבכ"מ** נכתב כן (וגם מובן הוא כאן, ע"פ פרש"י שם „לבראותו **במדת הדין**"). וכ"ה בנוגע ל„תהו ובהו וחשך" (א, ב), דכן נכתב בכ"מ (ומתאים גם מצד תוכנו).

ג) עד"ז געפינט מען ווייטער אין פ' חיי שרה[37] „ועפרון ישב", זאגט רש"י „כתיב חסר אותו היום כו" — וואָרום אין המשך הכתובים ווערט ארויס־געבראכט די מעלה פון (בני חת ו)עפרון, אז ער האָט מסכים געווען צו (פארקויפן, און נאכמער צו) אוועק־געבן, די מערת המכפלה צו אברהם פאר קבורת שרה — פארוואס[38] שטייט אין פסוק בתחילת הדיבור וועגן עפרון „ישב" חסר — אן ענין של חסרון ביי אים[39]?

ז. עפ"ז וועט מען אויך פארשטיין דעם חילוק הלשונות אין פרש"י וואס אמאל זאגט ער „חסר וי"ו" „חסר כתיב" וכיו"ב, און אמאל ניט:

וועו דער חסר פון פסוק קומט זאגן אן ענין פון חסרון אין תוכן התיבה (אדער הענין), דעמאלט זאגט רש"י „חסר כתיב" וכיו"ב:

בשעת אבער דער חסר קומט ניט זאגן א חסרון, נאר ארויסברענגען אן אנדער זאך, אדער א תוספת הדגשה אין דעם ענין גופא — זאגט ניט רש"י „חסר כתיב" (ווייל דא איז ניטא קיין חסרון (בפירוש)), נאר ער איז בלויז מדגיש דעם שינוי פון וואָרט לרמז אויף זיין תוכן וענין מיוחד.

ובדוגמאות הנ"ל:

אין דעם ערשטן פירוש אויף „יהי מארת" זאגט רש"י „חסר וי"ו כתיב על שהוא יום מארה ליפול כו", אז דאָ איז אן ענין של חסרון אין תיבת מאורת.

עד"ז אין פסוק „ועפרון ישב" זאגט רש"י „כתיב חסר" — ווייל דאָס איז גע־ווען אן ענין פון חסרון אין עפרון'ען, אין זיין „ישב" — „אותו היום מנוהו שוטר עליהם מפני חשיבותו של אב־רהם שהי' צריך לו עלה לגדולה", ד. ה. דער פסוק קומט דערמיט אנדייטן אז עפרון מצ"ע איז געווען „חסר", ער איז ניט געווען אויסגעטיילט אין גדולה צווישן די בני חת, נאר „מפני חשיבותו של אברהם שהי' צריך לו עלה לגדולה" — נאר דאן האָט זיך אנגעהויבן זיין „ישב"[40].

משא"כ אין פ' נח בא דעם וואָרט „מנעריו" זאגט ניט רש"י „חסר כתיב" „חסר וי"ו וכיו"ב, נאר „מנעריו כתיב משננער לצאת כו". ווייל דא איז ניטאָ קיין חסר וחסרון בנוגע „נעריו", אדרבה — דאָס איז מוסיף אין דעם תוכן הכתוב והטעם — אין דעם לימוד זכות על האדם, אז וויבאלד גלייך „משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצר הרע" (ניט נאר מנעוריו[41]), ובמילא איז דאָס נאכמער מחזק הטעם אויף „לא אסף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו".

ועד"ז בעוד כו"כ מקומות וואו רש"י זאגט ניט „חסר כתיב" איז דאָס מטעם הנ"ל. ולדוגמא — דעם ערשטן מאָל אין חומש (און נאר א פאר פסוקים נאך זיין פי' „מארת חסר ו' כתיב") וואו רש"י איז

37) כג, י.

38) וכן י"ל בעוד מקומות שרש"י מפרש „חסר". ואכ"מ.

39) ואף דלהלן שם (כג, טז) פרש"י חסרונו של עפרון — הי' חידוש בפ"ע שלמדין מהכתוב שם, ואין זה נוגע להתחזקת הענין בנוגע לעפרון — שם מדובר בפשטות בנוגע למעלתו, כבפנים.

40) ועד"ז הוא התוכן ד„חסר" בשאר המקומות שבהערה 22־20 — ראה לקמן ע' 58 ואילך.

41) ראה רא"ם וגור"א שם.

מפרש אַז ענין פון „חסר" ניט נוצנדיק דעם לשון „חסר"[42]:

אויפן וואָרט „התנינם"[43], ברענגט רש"י פון דברי אגדה: „הוא לויתן ובן זוגו שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה ומלחה לצדיקים לע"ל שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם התנינם כתיב" — און זאָגט ניט „חסר כתיב" —

ווייל[44] דאָס וואָס „התנינם כתיב" מצד דעם וואָס „הרג את הנקבה" — איז ניט קיין ענין פון „חסרון" אין בריאתו של הקב"ה — אדרבה, דורך דעם איז באַ־וואָרנט געווואָרן קיום העולם (און אויך בשייכות דער נקבה עצמה, איז דאָך „מלחה לצדיקים לע"ל")[45].

ח. עפכ"ז איז מובן בנדו"ד אין דעם וואָרט „לחת":

רש"י קומט ניט סתם מפרש זיין פאַר־וואָס עס שטייט דער וואָרט „לחת" חסר, פונקט ווי ער איז ניט מפרש אַנדערע חסרות ויתירות.

רש"י איז מפרש נאָר דאָרטן וואו דער פסוק איז מדגיש דעם עילוי שבדבר — און דאָס איז נאָר בפ' תשא ובפרשתנו.

משא"כ אין די פריערדיקע ערטער אין תורה, הן אין פ' משפטים (פאַר פ' תשא) און הן אין פ' ואתחנן (פאַר פרש־

42) ועד"ז הוא בשאר המקומות שבהערה 23, כדלקמן ע' 58 ואילך.

43) בראשית א, כא.

44) ועד"ז בפ' לך יד, יד „חניכו כתיב זה אליעזר שחנכו למצות כו'", מעדיף רש"י לפרש שהכתוב בא להדגיש המעלה שבהענין (בנוגע לאליעזר), ולא ענין של „חסר" בהתיבה (ובמספר האנשים שהלכו עם אברהם (שברוב עם הדרת גו') — ראה פרש"י שלאח"ז שם).

45) ראה בארוכה לקו"ש ח"ה ע' 19 ואילך ובהערות שם.

תנו, עקב), וואו דער פסוק איז ניט אויסן מדגיש זיין מעלת הלוחות, שטעלט זיך רש"י ניט אויף דעם וואָס לחת חסר כתיב, כדלקמן.

ט. אין פ' תשא[4] שטייט „ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו גו' שני לחת העדת לחת אבן כתבים באצבע אלקים" — די מעלה גדולה פון די לוחות:

ועד"ז און נאָכמער בפרשתנו[46]: „ויתן ה' אלי את שני לוחת האבנים כתבים באצבע אלקים ועליהם ככל הדברים אשר דבר ה' עמכם בהר מתוך האש גו'", ובהמשך לזה[47] „ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה נתן ה' אלי את שני לחת האבנים לחות הברית" — וואָס דאָס אַלץ איז בהמשך צו[48] „ובחרב הקצפתם . . בעלתי גו'", און אַ הקדמה צו דעם אַז[49] „ויאמר . . קום רד . . ואפן וארד מן ההר גו' ושני לוחת הברית על שתי ידי וארא והנה חטאתם גו' ואתפש בשני הלחת ואשלכם מעל שתי ידי ואשברם לעיניכם",

ד. ה. משה איז דאָ אויסן צו מפליא זיין דעם גרויסן עילוי פון די לוחות, און אַז ניט קוקנדיק אויף דעם, האָט דער חטא פון די אידן געבראַכט צו שבירתם — „ואשברם לעיניכם" — האָט דאָך אין די צוויי פסוקים (עכ"פ) געדאַרפט שטיין ניט „לוחת" חסר, וואָס ווייזט אויף אַ חסרון, נאָר לוחות מלא.

איז רש"י מפרש ומבאר „לחת כתיב" — דאָ איז ניטאָ קיין „חסר" (חסרון) אין דעם ענין, נאָר פאַרקערט — דאָס גופא קומט אויף צו אַרויסברענגען אַן עילוי

46) ט, י.

47) שם, יא.

48) שם, ח־ט.

49) שם, יג: טו־יז.

וואָס איז געווען אין די לוחות, „ששתיהם שוות"[50], וואָס דאָס איז נאָכ־מער מדגיש ווי ס'איז געווען אַ ג־טלעכע זאַך:

נוסף אויף דעם וואָס בידי אדם איז זייער שווער (אַדער מן הנמנע) צו מצמצם זיין[51] אַז צוויי זאַכן זאָלן זיין בשווה ממש בדיוק[52] — איז דאָ אַ חידוש באַ די לוחות: אויף די צוויי לוחות זיינען דאָך געווען געשריבן די עשרת הדברות, „חמש (ה)דברות (ה)כתובין על לוח אחד וחמש (ה)כתובין על השני"[53], וואָס אין די חמש דברות הראשונים זיינען געווען[54] אַ סך מער תיבות ואו־תיות ויו"ין אין די חמש דברות האחרונות — און אעפ"כ „שתיהם שוות", איינער איז ניט גרעסער פון צווייטן!

[ובפשוטם של דברים — איז דער כתב שעליהם געווען דער זעלבער (בגודל האותיות) אין ביידע לוחות — ניט אַז אויף דעם לוח הא' זיינען די תיבות פון די דברות געווען געשריבן מיט קלענערע אותיות און די דברות אחרונות אויף לוח הב' — מיט גרע־סערע אותיות. ולכאורה[55] אַזוי אויך זיינען דער ריווח והפסק בין התיבות והאותיות געווען גלייך אין ביידע לוחות[56].

ולהעיר מהנס אין דעם וואָס „כתובים משני עבריהם", וואָס רש"י טייטשט[57] „משני עבריהם היו האותיות נקראות ומעשה נסים הי'".

ובמילא איז דאָס מתאים צום המשך תוכן הכתוב וואָס קומט אַרויסבערענגען דעם עילוי פון די לוחות וואָס דער אויבערשטער האָט געגעבן צו משה: און דערמיט גופא אַ הוספת חומר והתראה אין די „דברי תוכחות"[58] וואָס משה האָט זיי געזאָגט און געווארנט „זכור אל תשכח גו' ובחרב הקצפתם גו'"[59] — דאָס וואָס זיי האָבן גורם געווען צו שבירת הלוחות.

משא"כ אין פ' ואתחנן לפנ"ז[10], וואו עס שטייט „לחת" חסר, איז דאָרט דער תוכן המדובר וועגן דעם ענין פון „את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם גו' ויכתבם על שני לחת אבנים ויתנם אלי", אַבער עס רעדט זיך דאָרט ניט וועגן דער מעלה מיוחדת פון די לוחות. ועד"ז

---

50) ועפ"ז יש להמתיק החילוק בלשונו של רש"י בפ' תשא „שהיו שתיהן שוות" ובפרשתנו „ששתיהם שוות": בפ' תשא המדובר ע"ד הלוחות עצמן — ויתן אל משה . . שני לחת . . אבן (ופ' עגל ושבירת הלוחות הבאה ע"ז — בא אח"כ בהפ' כענין בפ"ע), לכן מדגיש „שהיו שתיהן שוות" בנתינתן: משא"כ בפרשתנו שכל הענין ע"ד הלוחות ה"ז רק כפרש בדברי התוכחה — שחטאם גרם שבירת הלוחות, ואין צורך להדגיש שהיו שוות לפני שבירתן, כותב רק „ששתיהם שוות". ועוד י"ל. ואכ"מ.

51) ראה יפ"ת לשמו"ר (ובעץ יוסף לתנחומא) שבהערה 5.

52) ואף שלדעת המדרש, כן הי' גם בלוחות שניות שעשה משה (כנ"ל הערה 2) — י"ל שלמדו שהי' כן ממ"ש בהם (תשא לד, א. פרשתנו י, א) „פסל לך שני לחת אבנים כראשונים", ואין ה"נ שגם בזה הי' פלא. ואולי כ"ה גם לדעת רש"י (ראה גם פרש"י תשא שם). וראה סה"ש תש"ג ע' 123 ואילך ובהנסמן שם.

53) פרש"י נשא ז, כג „מיסודו של ר' משה הדרשן". וראה גם פרש"י שה"ש ד, ה.

54) בלוחות הראשונות, שבזה מדובר כאן (ועד"ז בלוחות האחרונות).

55) אף שהבן חמש (למקרא) רואה בהספרים שלומד (ובספר תורה) שאין הריוח וכו' שווה בכל השורות.

56) ראה ביאור מהרי"פ לשמו"ר שם (נדפס בהוספות לשמו"ר — ווילנא).

57) תשא לב, טו.

58) ל' רש"י ר"פ דברים.

59) פרשתנו ט, ז־ח.

אין פ' משפטים״ו ״ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והי' שם ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורתם״ — איז ער ניט מדגיש מעלת הלוחות.

יו״ד. עפ״ז איז אויך מובן פאַרוואָס רש״י איז מדייק צו שטעלן זיך אויפן וואָרט ״לחת״ וואָס שטייט נאָך פסוק ט, און ניט אויף די צוויי מאָל ״לחת״ וועלכע שטייען אין אָנפאַנג פסוק ט ״בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית״:

דער תוכן הדברים אין די פסוקים יו״ד־יא איז וועגן די לוחות ווי זיי זיינען געגעבן געוואָרן צו משה'ן — ״ויתן ה' אלי״, ״ויהי מקץ ארבעים יום וגו' נתן ה' אלי״. משא״כ אין פסוק ט רעדט זיך וועגן דעם ווי משה איז אַרויף לקבל הלוחות, ד. ה. ווי די לוחות זיינען נאָך געווען ביים אויבערשטן.

דער דיוק והדגשה בגודל מעלת הלוחות (כדי צוצוגעבן האַרבקייט אין די דברי תוכחה צו די אידן אויף שבירתם), איז (ניט בעת זיי זיינען נאָך געווען ביים אויבערשטן, ״בעלתי ההרה לקחת לוחת האבנים לוחת הברית״, נאָר דוקא) ווען זיי זיינען געקומען בידי משה אויף צו געבן די אידן; אַז (אויך) ווי דער אויבערשטער האָט זיי געגעבן משה'ן זיינען זיי געווען אינגאַנצן אַ העכערע זאַך — אַ זאַך פון ״אלקים״ (״כתובים באצבע אלקים״ וכו') ניט ווי נבראים.

יא. עפ״ז יש לבאר (ביינה של תורה עכ״פ) נאָך אַן ענין: דער וואָרט ״לחת״ חסר אין פסוק יא שטייט ביחס די אבנים, ״לחת האבנים״, דער וואָרט לוחות שלאח״ז שטייט מלא ביחס לברית — ״לחות הברית״.

ולכאורה, די מעלה אין די לוחות וואָס זיי זיינען געגעבן געוואָרן פון אויבערשטן און ״כתובים באצבע אלקים״ איז דאָך בעיקר אין דעם (ומצד דעם) וואָס זיי זיינען ״לחות הברית אשר כרת ה' עמכם״[60], דער ברית צווישן דעם אויבערשטן מיט אידן, ניט אין דעם וואָס זיי זיינען (גשמיות'דיקע) ״אבנים״, האָט לכאו' געדאַרפט שטיין פאַרקערט (בפסוק יא), ״לחות האבנים״ מלא און ״לחת הברית״ חסר — ״לחת כתיב ששתיהם שוות״, בכדי צו מדגיש זיין ביי לוחות הברית די מעלה פון זייער פאַרבונד מיט ״אלקים״?

וע״פ הנ״ל איז דאָס מובן, וואָרום דער עיקר הדגשה דאָ איז ניט אויף דעם תוכן רוחני אַז די לוחות הברית זיינען אַן ענין אלקי, נאָר אַז אויך די גשמיות פון די לוחות, דאָס וואָס זיי זיינען ״לחת האבנים״ (וואָס אין דעם איז געווען די שבירה, ״ואשברם לעיניכם״) איז אַן ענין אלקי, עד כ״כ אַז ״שתיהם שוות״ —

ביז אַז אין דעם זיינען געווען צוויי הפכים: שתיהם שוות. כאָטש איין לוח האָט געהאַט אַ סך מער אותיות ותיבות פון דעם צווייטן (בגודל אחד) — אעפ״כ ״שתיהם שוות״.

(משיחות ש״פ עקב וש״פ ראה תשמ״ג)

---

60) שם, ט.

הוספה

לשלימות הענין המבואר בהשיחה (ס"ז) שרק בענין של חסרון כותב רש"י תיבת „חסר" — מובאים בזה המקומות שבהם פירש רש"י את הטעם דחסרות, על סדר הכתובים:

א) בראשית א, יד: „יהי מארת — חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה כו'" — ענין של חסרון (כבפנים ס"ז).

ב) בראשית א, כח: „וכבשה — חסר וי"ו, ללמדך שהזכר כובש את הנקבה שלא תהא יצאנית כו'", כי דעתה קלה ותוכל להנזק (משא"כ הזכר) — ענין של חסרון.

ג) בראשית א, כא: „התנינם — שבראם זכר ונקבה והרג את הנקבה כו' שאם יפרו וירבו לא יתקיים העולם בפניהם, התנינם כתיב" — ענין של מעלה (כבפנים ס"ז).

ד) בראשית ו, ב: „כי טבת הנה — א"ר יודן טבת כתיב, כשהיו מטיבין כו' גדול נכנס כו'". אף שלכאורה מדובר כאן אודות ענין של חסרון — הרי: (1) זהו לשונו של ר' יודן, ולא לשונו של רש"י. (2) כאשר „ויראו בני האלקים גו'" — לא היו בחסרון [וא"כ, הרי זו מעלה הכי גדולה — שעד שנכנס גדול כו', כי צנועות היו (ראה פרש"י חיי שרה כד, טז), ולכן מוכרח רש"י לומר כן ע"פ פשש"מ, ולא לכתוב „חסר" — ושלא היו צנועות], אלא שידעו שסופן לא טוב. (3) גם שמו „יודן" — חסר ה"א כתיב, ואם ידגיש חסר כתיב הרי זה היפך הכבוד כו'.

ה) נח ח, כא: „מנעריו — מנעריו כתיב, משננער לצאת ממעי אמו ניתן בו יצה"ר". וזהו ענין של מעלה — לימוד זכות על האדם (כבפנים ס"ז).

ו) נח ט, יב: „לדרת עולם — נכתב חסר, שיש דורות שלא הוצרכו לאות לפי שצדיקים גמורים היו כו'", חסרון ב„(ל)דרת עולם", שחסר בהם דורו של חזקי' כו'.

ז) לך לך יד, יד: „חניכו — חניכו כתיב, זה אליעזר שחנכו למצוות כו'" — ענין של מעלה (ראה הערה 44).

ח) וירא יח, א: „והוא ישב פתח האוהל כחום היום — ישב כתיב כו' סימן לבניך שעתיד אני להתייצב בעדת הדיינין והן יושבין כו'" — ענין של מעלה שמדגיש מעלתו וכבודו של אברהם, וכבודם של בנ"י.

ט) וירא יט, א: „ולוט ישב — ישב כתיב, אותו היום מינוהו שופט עליהם" — ענין של מעלה, כי כל הנהגותיהם (של אנשי סדום) עד עתה אינן באשמתו כלל.

י) חיי שרה כג, י: „ועפרון ישב — כתיב חסר, אותו היום מינוהו שוטר כו'" — ענין של חסרון, מכיון שלולי שאברהם הי' צריך לו, לא הי' ראוי לזה (כבפנים ס"ז).

יא) חיי שרה כג, טז: „וישקול אברהם לעפרן — חסר וי"ו, לפי שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה כו'" — ענין של חסרון.

יב) חיי שרה כד, לט: „אלי לא תלך האשה — אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר, והי' מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו כו'" — ענין של

מעלה ביחס לאליעזר[1] ובתו, שלולי חטאו של „חם" [שבזה נעשה עבד — „ארור", ולכן „אין ארור מדבק בברוך"] ראויים הם ליצחק.

יג) חיי שרה כה, ו: „הפילגשם — חסר כתיב[2], שלא היתה אלא פלגש אחת כו'" — חסרון הכי בולט, שאין ב„פלגשים" (לשון רבים) אלא אחת.

יד) תולדות כה, כד: „והנה תומם[3] — חסר כו' אחד צדיק ואחד רשע" — ענין של חסרון.

טו) וישב לח, כז: „תאומים — מלא, ולהלן תומים חסר לפי שהאחד רשע כו'" (כנ"ל יד).

טז) שמות ג, טו: „זה שמי לעלם — חסר וי"ו, לומר העלימהו שלא יקרא ככתבו" — חסרון הכי בולט.

יז) משפטים כג, ב: „לא תענה על ריב — על רב, שאין חולקין על מופלא שבב"ד כו'" — ענין של מעלה [ורק בסיום פירושו כותב רש"י מהיכן לומדים זאת: „לפי שהוא חסר יו"ד דרשו כן"].

יח) כי תשא לא, יח: „ככלתו — ככלתו כתיב[4] . . ככלה לחתן כו'" — ענין של מעלה ויתרון בנתינת התורה[5].

יט) שם: „לחת — לחת כתיב, שהיו שתיהן שוות" — ענין של מעלה (כבפנים ס"ח ואילך).

כ) ויקהל לה, כז: „והנשאם — לפי שנתעצלו ממלאכתם נחסרה אות משמם" ענין של חסרון.

כא) אמור כג, מ: „כפת תמרים — חסר וי"ו, למד שאינה אלא אחת" — חסרון הכי בולט, שאין ב„כפות" אלא אחת.

[כא (ב) נשא ז, א: „כלות משה — כלת כתיב[6] יום הקמת המשכן היו ישראל ככלה הנכנסת לחופה" — ענין של מעלה ושלימות בהקמת המשכן עבור ישראל].

כב) נשא ז, יט: „הקרב את קרבנו — חסר יו"ד, שהוא משמע הקרב לשון ציווי כו'" — ענין של חסרון, מכיון שהי' כאן ענין של ערעור, שלכן הוצרך לציווי מיוחד.

כג) שלח טו, כד: „לחטת — חסר א', שאינו כשאר חטאות, שכל חטאות שבתורה הבאות עם עולה החטאת קודמת כו' וזו עולה קודמת לחטאת" — חסרון בחטאת זו לגבי שאר חטאות.

---

1) ועפ"ז מובן (בפשטות) למה סיפר זה אליעזר.
2) וראה לעיל הערה 17: 19 — בשוה"ג.
3) להעיר, ש„תומם" — חסר א' וגם יו"ד, שהוא דוקא סימן לרבים. וצ"ע בפרש"י.
4) כ"ה בדפוס ראשון ושני וכמה כת"י (שתח"י). ובדפוסים שלפנינו „ככלתו כתיב חסר".
5) דהטעם שברש"י „שלא היי יכול ללמוד כולה בזמן מועט כזה" — אינו כלל בהתיבה.
6) לגי' ופי' המפרשים הנ"ל שוה"ג להערה 17.

כד) בלק כב, ה: „והוא ישב ממלי — חסר כתיב, קרובים הם להכריתני כו׳״, ותחסר כל מציאותו — ענין של חסרון ביחס לבלק.

כה) דברים א, יג: „ואשמם בראשיכם — חסר יו״ד[2], לומר שאשמותיהם של ישראל כו׳״ — ענין דגדלות („ואשימם בראשיכם״) והפכו („ואשמם חסר יו״ד — אשמותיהם כו׳״).

כו) דברים ב, לג: „ואת בנו — בנו כתיב, שהי׳ לו בן גבור כמותו״ — תוספת הדגשה בדמיון בנו אליו שהי׳ גבור כמותו (ומעלה בבנ״י, שמ״מ „ונך אותו ואת בנו״).

כז) ואתחנן ו, ט: „מזזות — מזזות כתיב, שאין צריך אלא אחת״ — מעלה במזוזה, שאין צורך במזוזה נוספת על פתח זה (ראה באר מים חיים, משכיל לדוד. ועוד), מכיון שמזוזה אחת על הפתח פועלת פעולתה בשלימות.

כח) עקב ט, יא: „לחת כתיב ששתיהן שוות״, ענין של מעלה (כבפנים ס״ח ואילך).

ועוד יש לומר — בכמה מהנ״ל, ואכ״מ.